

сміслових акцентів, що визначають політичну концепцію фільму...

- Зняти деяку гіперболізацію ролі головного героя-одинака;
- Виразніше показати роль комуністів, органів радянської влади (образ начальника райвідділення КДБ, голови сільради), комсомольців (образ секретаря райкому ЛКСМУ), активістів;
- Підкреслити, що боротьба ведеться не просто з бандитами, а саме з політичними бандитами, класовими ворогами (націоналістами-бандерівцями).

*Завідділом культури ЦК КПУ С. Безклубенко.
15 грудня 1975 р.*

З розповіді Віталія Юрченка:

«Закінчився перегляд фільму «Тривожний місяць вересень» в 7-й проєкції кіностудії. Переглядали партійні функціонери. Вони з глибоким знанням справи висували претензії і зауваження до фільму: потрібно зробити те-то, вставити те-то, посилити роль компартії і т. д.

Коли промовець закінчив, Осика, підвівшись, звернувся до директора фільму:

– У нас ще залишились кошти для того, щоб зробити всі ці переробки?

– Ні, кошторис вичерпано.

– Отже, ми переробляємо згідно із зауваженнями, а рахунок для оплати переробок надсилаємо у відділ культури ЦК КПУ. На цьому розмова закінчилась. Переробок не було...»³.

Леонід Осика вважав себе «акторським» режисером. Можливо тому так часто звертався до літературних творів – там скоріше знаходив яскраві своєрідні характери. Характерно, що волів працювати з одними й тими ж акторами: «Взаєморозуміння, причому невимушене, не обтяжене зайвим поясненням, дуже багато важить у нашій роботі, і, зокрема, для мене суттєво, як швидко актор може схопити те чи те завдання, поставлене перед ним. Це не означає, що я сповідаю диктат режисера і вимагаю, щоб актор йому сліпо корився. Але якщо режисер і актор швидко знаходять контакт, розуміють одне одного з півслова і мета їхня збігається, то тоді й робота йде на лад»⁴. 1978-го, в роки глибокого застою, до 50-річчя кіностудії ім. Довженка Осика – один із представників поетичного кіно – писав: «Ми працювали захоплено, але, на жаль, не вберегли все, що здобувалося вірою, працею і серцем від бездуховності, бездумної всеїдності дилетантів, від тиражування, яке ставало модою.

До істинних поетичних стрічок прилаштувалась маса ремісницьких творинь, і холодні копії затінили живу, первозданну душу оригіналів. Наслідувальники кинулись до місць чужих удач, та менш за все було в тих поривах серйозних устремлень»⁵.

У цих словах, як і в усьому, що він робив у своєму житті, – чесність, тверда позиція митця, свідомого свого покликання.

³ Авторський запис спогадів Віталія Юрченка.

⁴ Відгомін тривожного вересня // Молода гвардія. – 1976, 7 січня.

⁵ Искусство кино. – 1978. – № 4. – Перекл. з рос.

Іван Миколайчук: незіграні ролі

Лариса Іванишина

Іван Миколайчук. Кінопроба до фільму «Втеча з тюрми». Режисер Радомир Василевський. Одеська кіностудія, 1977.

Актор – професія залежна. Оберуть тебе на роль чи не оберуть, – залежить від багатьох чинників, зокрема й від творчого завдання режисера. Навіть якщо ти вже уславлений і маєш численних шанувальників, які прагнуть бачити тебе на екрані. Іван Миколайчук за своє коротке життя знявся у тридцяти семи фільмах. Та сьогодні мова не про них, а про те, що не збулося. І чому не збулося. Або збулося, але втрачене.

Якось на початку 1990-х, коли я записувала розповідь Леоніда Осики про Борислава Брондукова, він сказав: «Іван хотів у «Камінному хресті» зіграти злодія. Та, хоча з Іваном ми були не тільки друзі, а й куми, я йому відмовив, тому що цій ролі відповідав Боря». Леоніду Осичі не відмовиш у точному потраплянні у виборі акторів. Та й Іван Миколайчук на нього не ображався: у «Камінному хресті» зіграв одного з синів Дідуха, а в наступному – «Захарі Беркуті» – також мав роль, хоч і невелику.

В Осики були актори-талісмани, і серед них – Іван Миколайчук. А почали вони співпрацю з курсової роботи студента ВДІКу на кіностудії ім. О. Довженка – короткометражки «Двоє», де Миколайчук зіграв у дуеті з Антоніною

Лефтії, дружиною Осики. На жаль, стрічка не збереглася, але про неї згадували на студії як про творчу лабораторію. На обговоренні знятого матеріалу до фільму «Хто повернеться – долюбить» Рената Король зазначала: «Робота Осики “Двое” дає підстави передбачати, що документальні кадри він зможе зняти цікаво»¹. А Юрій Іллєнко, відстоюючи право молодого режисера на авторське кіно, додав: «Автори не мають на увазі реконструювати побут, точну географію, а беруть суть явища. Це не пасивна, а активна авторська позиція. Як Осика вміє поводитись з документальним матеріалом, ми можемо уявити собі за фільмом “Двое”»². Про цю стрічку Осика писав: «Іван там грав хлопця, юнака, для якого місто було чимось чужим, ворожим. Але не все. У Лаврі, на Байковому кладовищі він повертав собі душевний спокій і рівновагу. Тобто були у великому місті маленькі острівці, де він почувався природно. Дівчина ж, городянка, того не могла зрозуміти – саме на цьому будувався конфлікт»³.

Цікаво, що у фільмі «Звірте свої годинники» за сценарієм Ліни Костенко та Аркадія Добровольського, що був дебютом Василя Ілляшенка, головну роль – поета Леоніда Левицького – грав Іван Миколайчук, про що повідомив журнал «Новини кіноекрану» в першому числі за 1966 рік. Але після п'яти обговорень матеріалу, студія дійшла висновку, що він має низький професійний рівень і що ця робота виявилась режисерів не під силу. Виробництво студія зупинила, і рятувати планову одиницю, на яку вже було витрачено половину кошторису, доручили молодому енергійному Леоніду Осичі. Ліна Костенко запропонувала написати нову літературну основу, розгорнувши сюжет довкола одного героя. Осика на цю роль (безіменний поет, узагальнений образ) запросив Бориса Хмельницького. Якщо врахувати скільки часу і нервів забрав у студії цей багатостраждальний сценарій, то не дивно, що бажання якнайскоріше завершити цю епопею, було в багатьох працівників студії.

А в Леоніда Осики Іван Миколайчук знімався й далі, зокрема у фільмах «Тривожний місяць вересень» і «Море». За словами Миколи Мащенка, «Леонід Осика мріяв створити фільм про Довбуша у виконанні Івана Миколайчука. Не вдалося з багатьох причин, і тепер можна тільки уявити, яким би він був величним – Довбуш Миколайчука. Величезна втрата, якої вже ніколи не повернути»⁴. Про це писав і сам Осика: «Мені в ті часи (початок 1970-х. – Л. Б.) і пізніше дуже хотілося зняти фільм про Олексу Довбуша з Миколайчуком у головній ролі. Ми б це і зробили обов'язково, та на заваді стало недолуге правило, згідно з

яким картину на одному і тому ж матеріалі можна робити не раніше, ніж через чверть століття після попереднього звернення. А Віктор Іванов, на своє щастя і на нашу біду, зняв свого Довбуша на початку 1960-х»⁵.

А тим часом Іван Миколайчук успішно знявся у фільмах «Гадюка» та «Бур'ян». Роль головного героя Давида Мотузки не була йому близькою, хоча саме за неї він отримав першу нагороду – премію ЦК ЛКСМУ ім. Миколи Островського, до речі, не будучи комсомольцем.

1967 року Володимир Денисенко ставить «На Київському напрямі». Зачин фільму: знімальна група на натурі знімає «Тараса Бульбу», й Миколайчук грав там Андрія Бульбу. І під час зйомок, за сюжетом, падають бомби: почалась війна, про що кінематографісти не знали. Але той, хто дивився цей фільм, Миколайчука там не побачив. Так, бо епізод не увійшов до фільму – спроби режисера бодай якимось чином торкнутися давнини заборонили в Москві.

Невідомо чому, але не зіграв Миколайчук і головної чоловічої ролі у фільмі «Олеся» за повістю Купріна свого товариша Бориса Івченка. Натомість той зняв російського актора Геннадія Ворошаєва, і можна сказати, що через емоційну безбарвність його персонажа у фільмі немає кохання.

Іван Миколайчук був спраглий до роботи, багато знімався; в перше десятиріччя професійної кар'єри доля сприяла цьому. Та з приходом до влади В. Щербичького йому перекрили кисень, не вибачивши «Білого птаха з чорною ознакою», в якому Миколайчук дебютував як сценарист і який став однією з найщасливіших творчих робіт і водночас – чи не найпечальнішим досвідом у його акторській практиці. Адже зіграти роль Ореста, вояка УПА, йому не дозволили (його обличчя й популярність схилили б глядачів на бік Ореста). Як автор ідеї та співавтор сценарію він писав її для себе – і про це на студії знали. Він дуже добре розумів трагедію людини, яка опинилася в епіцентрі кривавих подій Другої світової, взяла до рук зброю, щоб захищати Україну, і стала мимовільним призвідцем смерті свого старшого брата Петра. Миколайчук – Петро, а дебютант у кіно Богдан Ступка – Орест. Згодом він не раз згадував Миколайчука як свого вчителя у професії актора кіно. А Миколайчук довго жалкував, що йому не дали зіграти Ореста.

На хвилі міжнародного успіху «Білого птаха» Іван Миколайчук знімається за кордоном – «Всупереч усьому» в Чорногорії, «Третя після сонця» в Болгарії.

Тим часом ситуація в культурному просторі України радикально змінилася, починаючи з другої половини 1972 року. Проекти, пов'язані з національними цінностями, заборонялися. Запанувала цензура. Головний партійний ідеолог УРСР Маланчук заборонив навіть слово «Україна», вбачаючи в ньому «український буржуазний націоналізм». То що вже казати про людей, які поклали життя за Україну як незалежну державу. У час свого творчого розквіту Іван Миколайчук – один із небагатьох, хто завдяки

¹ «Активна авторська позиція». Протокол обговорення режисерського сценарію «Звірте свої годинники». Публікація Л. Брюховецької // КіноТеатр. – 2011. – № 4. – С. 19.

² Там само. – С. 17. Перекл. з рос.

³ Осика Л. Билиці про Івана // Білий птах з чорною ознакою / Упор. М. Миколайчук. – К.: Мистецтво, 1991. – С. 135.

⁴ Мащенко М. Іван Миколайчук // Мащенко М. Незабутні. Спогади. Нариси. Інтерв'ю. – Вінниця: Глобус-прес, 2016. – С. 133.

⁵ Осика Л. Билиці про Івана // Білий птах з чорною ознакою / Упор. М. Миколайчук. – К.: Мистецтво, 1991. – С. 135.

таланту здобув свігове визнання – опинився під негласною заборноюю.

Та він продовжує працювати: спільно з Юрієм Ілленком пише сценарій «На поклони!» Героями там були популярна акторка, драматург і робітник металургійного заводу, хоча йшлося у фільмі не про ударну працю на заводі, а про кохання: головна героїня випадково знайомиться з Герасимом і закохується в нього, й кохання те взаємне. Кость Степанков мав грати успішного драматурга, Лариса Кадочникова – акторку, Миколайчук – металурга. Флешбеками сценаристи повергалися в роки війни, пов'язавши це з історією акторки, – драматургія була добротна. На жаль, не збулося: сценарій змушували без кінця переробляти, поки не виходили остаточно. Врешті, Миколайчук та Степанков відмовилися від нього. А фільм Ілленка, названий «Мріяти і жити», був слабким відблиском задуманого. Про задум, який не судилося втілити через сувору, хоч і негласну, заборону актора, спогад Бориса Івченка: «Сценарій “Марина” писався саме на Івана Миколайчука. І як на голову з ясного неба – усіх затверджено, крім Миколайчука. Біжу в Держкіно, пишу в Москву, звертаюсь в ЦК Компартії України: всі відводять очі і мовчки тицяють пальцем кудись угору. І не зіграв Іван. І не грав майже п'ять років. Чому?.. Багато чого не встиг Іван»⁶. Фільм «Марина» вийшов у 1974 році, в головній чоловічій ролі – Володимир Конкін.

На звороті фото, яке пропонуємо увазі читачів, напис: «Побег. Проба». В українському кіно фільму під такою назвою немає. Є «Втеча з тюрми», знята Радомиром Василевським на Одеській кіностудії 1977 року. Очевидно, саме до цього фільму й робилася проба. У численному переліку акторів імені Миколайчука немає, отже, пробами й закінчилось.

В роки застою Миколайчуку затвердили його сценарій «Украдене щастя» на студії «Укртелефільм», де він мав зіграти одну з класичних ролей українського репертуару – Миколу Задорожного. З невідомих причин його відсторонюють від постановки – ще одна втрата.

Акторська доля примхлива і непередбачувана. Кость Степанков, старший за Миколайчука на 13 років, дожив до часів Незалежності. Але, починаючи з 1993 року, коли українське кіновиробництво занепало, втратив можливість зніматися. Через це страждав, хоч ще траплялися епізоди, але того безперервного творчого щастя, як у попередні 30 років, уже не було. Сили ще були, популярність також, а робота зникла – не було де зніматися. Миколайчуку було значно важче, адже йому роботи не давали тоді, коли кінопроцес був повнокровний. Роки безробіття залишили сумний слід: і хоча він вісім років, з 1979-го до 1986-го, ще працював творчо – поставив два фільми, писав сценарії, знімався, – але сили танули, й у віці 46 років він покинув цей світ. Історикам кіно ще належить дослідити, яких ролей у нього було більше: зіграних чи незіграних?

⁶ Цит. за: Машенко М. Незабутні. Спогади. Нариси. Інтерв'ю. – Вінниця: Глобус-прес, 2016. – С. 137.

До 100-річчя Театру ім. Івана Франка

Людина гри

Портрет Богдана Ступки

Олександр Саква

Його дід вичиняв шкіри – заняття тяжке, копітке. Дубили овчину й дідові сини, шили кожухи, яремно гарбарили. Та з батьком актора трапилась «мутація» – став оперним співаком. А вже Богданом лицедійство оволоділо цілком. Мама бідкалась: «Що з тебе вийде, ти такий манірний». Не грати, однак, йому було над силу.

Театр одного актора

«Сиджу в дитинстві в негоду в хаті біля вікна, спостерігаю – хтось у шубі й чоботях проходить вулицею. Дощ вищує, я пірнаю в дідів кожух та кирзачі і кидаюсь на вулицю – удавати незнайомця, – розповідав Богдан Сильвестрович багато літ по тому. – Любив показувати кульгавих, людей з парасольками, знайомих з характерною походою. До того ж, у мене, як у всіх Дів, пристрась до перевдягання. Ходити в одному вбранні тиждень – кара. Зранку стою перед люстром, перебираю одяг – усе не те, нема в чому вийти! Минає година, дружина заглядає в передпокій: “Ти ще не пішов?”. А я ніяк не оберу. І вбираюсь часом ні в тин, ні в ворота».